

MAGYAR IRODALOMTUDOMÁNY A HUSZONEGYEDIK SZÁZAD ELEJÉN

Szegedy-Maszák Mihály

az MTA rendes tagja
szegedy@ludens.elte.hu

1. Nemzetközi távlat

Milyen a magyar irodalomtudomány állapota a huszonegyedik század elején? Nehéz helyzetben van, akinek általános véleményt kell megfogalmaznia, hiszen legfőljbbb töredékét ismerheti a roppant szerteágazó tevékenységeknek. Senki sem tévedhetetlen, és a szellemi tudományok lényegéből fakad, hogy egyetlen képviselőjük sem függetlenítheti magát saját előítéleteitől.

Évtizedekkel ezelőtt talán joggal lehetett azért bírálni a magyar irodalomtörténészek többségét, hogy nem tartották számon igazán szakmájuk külföldi, jórészt nyugati teljesítményeit. A mai húszas-harmincas éveikben járó tudósok jelentős részéről ezt már egyáltalán nem lehet mondani. E tagadhatatlanul jelentős változás részint a fiatalok tehetségének, részben annak köszönhető, hogy a mai pályakezdők sokkal könnyebben utazhatnak, mint elődeik. A hazai könyvtárak viszonylag kevésbé járulhattak hozzá ehhez az átalakuláshoz, mert csak igen keveset tudnak beszerezni a külföldi szakmunkákból. Sajnálkozva kell megállapítanom, hogy az MTA Könyvtárában az irodalmár még a nélkülözhetetlen alpmunkákat sem találhatja meg. Egy-két éve néhányan jegyzéket állítottunk össze a hiányzó kötetekből, de beszerzésükre pénzsűke miatt nem kerülhetett sor. Mindennapos gondom, hogy olyan könyveket kellene ajánlanom doktori hallgatóknak, amelyekhez Magyarországon egyál-

talán nem lehet hozzáférni. Egyetlen megoldásként a fiatal irodalmár külföldre küldése kínálkozik.

Nem vitás, hogy a pályakezdők többsége sok erőfeszítést tesz a szakma külföldi eredményeinek megismerésére. Legfőljbbb az tehető szövé, hogy a tájékozódás néha kissé egyoldalú. A szellemi vidékiesség legdurvább változata az elzárkózás a nemzetközi tudományosságtól. Választékosabb módja az a kísértés, hogy valamely külföldi szerzőt vagy irányzatot mások rovására részesítünk előnyben – ami nagyon is érthető következménye a mostoha könyvtári állapotoknak.

Tagadhatatlan, hogy olyan sok könyv és folyóirat jelenik meg a világ különböző országaiban, hogy még akkor is lehetetlen összképet alkotni, ha eltekintünk a hazai hozzáférhetőségtől. Érthetően erős a kísértés némely szakmunkák előtérbe állítására. Ki is állíthatná, hogy elég tekintélye van annak eldöntéséhez, mi jelentős és mi nem az. Semmiképpen sem formálhatok jogot értéktételre. Inkább csak nagyon tétova jelzésekre, példaként két föltevésnek a megköszönésére szorítkozhatom. Veszélyes lehet, ha az értelmezések tanulmányozása az értelmezett szövegek alapos ismeretének a rovására érvényesül. Előfordul, hogy a fiatal irodalmár Jacques Derrida számos könyvét olvasta, de Jean-Jacques Rousseau műveit nem, vagy jórészt csak Paul de Man tanulmányai alapján ismeri William Wordsworth és Rainer Maria Rilke költészetét vagy Marcel

Proust regényét, és Friedrich A. Kittler állításait a német tudós által mérlegelt, olvasható, látható s hallható anyag ismerete nélkül idézi. Talán az is igaz, hogy a korábbi évtizedekhez hasonlóan továbbra is kevés a kölcsönhatás magyar irodalomtörténet-írás és úgynevezett modern filológia között. Azok a tudósok, kik valamely külföldi irodalom szakavatott méltatását jelentős magyar irodalomtörténeti munkássággal tudják párosítani, lényegében kivételnek számítanak.

Egykor úgy véltem, annak lehet érvényes ítélete a magyar irodalomról, akinek egy másik nyelvű irodalomról szerves képe van. Ma már nemcsak a 'szerves kép' mibenlétét látom igencsak kérdésesnek. Arra is rá kellett ébrednem, mennyire másféle szemlélet alakul ki az egyes nyelvekhez kapcsolódó művelődések hatására. Úgy is fogalmazhatok: a magyar irodalomtudomány összehasonlíthatatlanul sokszínűbb ma, mint amilyen évtizedekkel ezelőtt volt, ám e gyökeres változás fokozódó megosztottságot is eredményezett. Nemcsak az nyilvánvaló, hogy a különböző tudósok végső szókincse – az általuk eleve adottnak vélt, tehát nem bizonyítandó fogalmak halmaza – sokszor összeférhetetlen. Némi túlzással azt lehetne mondani, elég valamely még ismeretlen fiatal irodalmár első cikkéből néhány mondatot elolvasni ahhoz, hogy tudjuk, melyik idegen nyelven olvas több-kevesebb rendszerességgel. Kiemelkedő tudósok vélik ámokfutónak egymást, megfélemlenve arról, hogy a másik megértése a hermeneutika alapelvei közé tartozik. Tanulhatnánk a sajnálatosan korán eltávozott Bonyhai Gábor példájából. Fiatal korában, Rudolf Carnap híveként, 'obskurantistának' nevezte Friedrich Nietzschét és Martin Heidegger, akiknek munkáit később nagyra becsülte.

A József Attila születésének századik évfordulója alkalmából rendezett ülészakok – beleértve az MTA által rendezett is – nagyon éles vitához vezettek. Hiba volna ezt

főként személyeskedőnek mondani. Sokkal inkább arra lehetne fölhívni a figyelmet: élesen megmutatkozott, mennyire eltérő nyelven beszélnek s gondolkodnak a magyar tudósok, jórészt azért, mert mindegyikük más irodalomra figyel. Eltérő módon olvassák a költő műveit azok, akik a német, francia vagy angolszász irodalomban mozognak otthonosan. Az általuk használt szaknyelv is távol áll egymástól. Ezért vélhetik tudománytalannak a másik szemléletét. Lehet József Attila verseit Gottfried Benn, a szürrealisták avagy Sylvia Plath művei felől megközelíteni, csakhogy ezek az értelmezések nem érintkeznek egymással. E kísérletek viszonylagos kudarca arra emlékeztet, hogy az összehasonlító irodalomtudomány nem már meghaladott, de még el nem ért eszmény, legalábbis akkor, ha nem a hatások pozitívista tanulmányozásával azonosítjuk. Művelése létfontosságú, amennyiben arról akarjuk meggyőzni a világot, hogy a magyar irodalom nem csak e nemzet számára érték.

2. Irányzatok

Megkülönböztethetők-e irányzatok a magyar irodalomtudományban? Elterjedtnek mondható a vélemény, hogy a strukturalizmus után a hermeneutika és a dekonstrukció jelentékeny, az új historizmus viszont jóval kisebb mértékben ösztönözte a hazai tudósokat. A szellemtudományok lényegüknél fogva nem ismerhetik a paradigmaváltást. Olyan döntő szerepet játszik bennük a hagyományozódás, hogy erősen kockázatosnak minősülhet a korábbi meghaladásának igénye, pontosabban réginek és újnak egymástól elkülönítése. Szükséges-e emlékeztetni arra, hogy Hans-Georg Gadamer a megértés föltételeiként újra érvényt szerzett a fölvilágosodás némely képviselői által megcáfoltnak hitt előítéleteknek, Derrida pedig azt állította, hogy 'az értékőrzés és a forradalmiság szembeállítását már nem helytálló' (Derrida, 1990, 261.)? Akár még úgy is fogal-

mazhatunk: e területen nagy kockázata lehet a divatszerűségnek. A művészetekben a későbbi nem szükségszerűen múlja fölül a korábit. Shakespeare óta nem volt 'jobb' színműírő, Johann Sebastian Bach óta 'nagyobb' zeneszerző. Ady Endre nem nevezhető jobb költőnek Arany Jánoshoz képest. Bizonyos mértékig ugyanez vonatkozhat a művészetek értelmezésére, márcsak azért is, mert valamely mű megítélése mindig a hatástörténet függvénye. Heinrich Wölfflin vagy Thienemann Tivadar értekező műveit ma is érdemes olvasnunk. Ahogyan Christian Thielemann nem 'szebben', csak más-ként vezényli, mint ahogyan egykor Wilhelm Furtwängler tolmácsolta *A nürnbergi mesterdalnokok*-at, ugyanúgy az új historista Stephen Greenblatt sem 'hitelesebben', csak más módon magyarázza Shakespeare alkotásait, mint ahogyan egykor az 'új kritikusok' olvasták őket. Melyikünk memé állítani, hogy jobban érti Kemény Zsigmond regényeit Péterfy Jenőnél?

Más kérdés, hogy csakis örülni lehet annak, hogy az irodalomtudomány határozottan nyitottabbá vált a legutóbbi évtizedekben. Félve mondom, hogy talán még a Magyar Tudományos Akadémia szerkezete is okolható az egyes területek indokolatlan elkülönültségéért. Aligha eszményi, hogy a történettudomány, a bölcsélet s a művészettörténet más osztályhoz tartozik, mint a zenetörténet s az irodalomtudomány. Természetesen e kettőség nem lehetett a fő oka annak, hogy az irodalmárok és a történészek többsége sokáig nem tudott szakítani igazán azzal a rossz örökséggel, mely viszonylag kevés lehetőséget adott e két terület művelőinek együttműködésére. Újabban mindkét oldalról történtek örvendetes kezdeményezések. Akadt olyan történész, aki hasznosítani igyekezett az irodalmárok szempontjait, és jött létre olyan munka, amely a történelmi regény újraértelmezésére a két rokon szakma eredményeinek együttes bevonásával vállalkozott.

Föltehető a kérdés, vajon a művelődéstudomány (cultural studies) irányában tájékozódó irodalmárok elég alaposan ismerik-e a rokon tudományok eredményeit, sőt a társművészeteket. Míg a zenetörténészek tesznek erőfeszítéseket arra, hogy hasznosítsák az irodalmárok munkáit – példaként Vikárius László *Modell és inspiráció Bartók zenei gondolkodásában: A hatás jelenségének értelmezéséhez* (1999) című könyvére vagy Dalos Anna *Forma, harmónia, ellenpont: Vázlatok Kodály Zoltán poétikájához* c. kiadásra váró doktori értekezésére hivatkozhatnék –, nehéz volna megnevezni olyan irodalmár által készített munkát, mely figyelembe venné a zenetudomány eredményeit. Carl Dahlhaus jelentékeny mértékben járult hozzá a hermeneutika gazdagításához, eredményeinek hasznosítását mégsem találhatjuk meg irodalmáraink munkáiban. Lehet hangsúlyozni az ismereteket közlő s továbbító közegek (médiák) jelentőségét az irodalomban, de ez a látható s hallgató lejegyző rendszerek alapos tanulmányozását is igényli. Az irodalomtudomány kitágulásának egyelőre három iránya érdemel föltétlen elismerést: azoknak a tevékenysége, akik fordításokkal, eredeti tanulmányokkal, a *Theatron* című folyóirattal és oktatóként határozott kezdeményezést tesznek a színháztudomány önállósodására, azok a munkák, amelyek kép és szöveg viszonyával foglalkoznak a romantika vagy az avantgárd korában, végül az együttműködés néprajztudósokkal, amelyre a szó- és írásbeliség viszonyát elemző, 2004 decemberében rendezett ülészak szolgáltattott példát. A *Magyar színháztörténet* 2005-ben kiadott, az 1920 és 1949 közötti korszakot tárgyaló harmadik kötete, a *Történelem, kultúra, medialitás* (Kulcsár Szabó – Szirák, 2003) nevet viselő tanulmánygyűjtemény, valamint a *Folklór és irodalom* (Szemerényi, 2005) című kötet tanúsíthatja e vizsgálódások eredményességét.

3. Irodalomtörténet, elmélet, bírálat (kritika)

A régebbi korokkal foglalkozó magyar irodalmárokat olykor azért kárhóztatják, mert 'nem tartanak lépést' az irodalomelmélet nemzetközi alakulásával. A szövegkiadások jelentőségét menthetetlen rövidlátás volna kétségbe vonni, tehát a kifogások csakis magyarázó tanulmányokra, történeti eszmeifuttatásokra vonatkozhatnak. Korántsem tagadnám a pozitivistá örökség, az értelmezést későbbre halasztó adatolás továbbélését, de azért megfogalmaznám azt a sejtést, hogy középkori, reneszánsz vagy barokk szövegeket nem egészen úgy olvasunk, mint huszadik századi műveket. Az irodalom mibenléte nem tekinthető történetileg változatlanak. Nem zárhatom ki a *Mária-síralomnak* olyan magyarázatát, amely a nemiséget előtérbe állító szemlélet (feminista kritika vagy *gender studies*) jegyében fogant, de úgy vélem, e szöveget egészen más előföltételekkel olvasom, mint Kukorely Endre valamely versnek nevezhető alkotását. A legnagyobb nyelvi közösségek művelődésének emlékei még inkább emlékeztethetnek arra, hogy a nyelv – ha úgy tetszik, a történelem – ellenállása, az időbeli távolság, mely a megnyilatkozást elválasztja az olvasótól, rányomhatja a bélyegét az értelmezés módjára. Bármennyire igaz, hogy a szakszerűség elválaszthatatlan attól, hogy valamely adott korszakban legyünk otthon, nem üdvös igazán, ha a tudósnak szűk az időbeli távlata. Nemcsak a barokk szakértőin lehet számon kérni a huszadik századi irodalomelmélet, de az avantgárdal foglalkozókon is a barokk irodalom ismeretét. Mivel a múlt mindig tovább él, aligha szerencsés, hogy a magyar irodalmárok jelentős része enged a piac követelményeinek, és kizárólag jelenkori művekkel foglalkozik. Az angolszász 'újkritika', a német hermeneutika, a francia strukturalizmus, sőt a dekonstrukció s az új historizmus képviselői

is vállalkoztak különböző időszakokban keletkezett alkotások magyarázatára. A *Sir Gauvain és a zöld lovag* másféle megközelítést igényel a befogadótól, mint John Kinsella valamelyik költeménye. Elmélet és történetírás örvendetesen közeledett egymáshoz az elmúlt évtizedekben, de talán nem szükségszerű fölidézni, hogy a hermeneutika fontos összetevője, a hatástörténet szöveg és értelmező távolságára is emlékeztet. Becsülendő minden olyan kísérlet, amely az irodalom létezési módjának történeti változékony-ságára, a kánonképző intézmények hatására irányítja a figyelmet.

Lehetséges, minden időszakra jellemző, hogy a múlt valamelyik szakasza háttérbe kerül. Ha nem csalódom, Ady vagy a népi írók műveinek értelmezése meglehetősen hanyatlott a legutóbbi egy-két évtizedben. A tizenkilencedik századi magyar irodalom méltatása viszont örvendetesen föllendült a közelmúlthoz képest, s a Kosztolányi Dezső műveit elemző szakirodalom jelentékeny gyarapodása után Krúdy Gyula alkotásainak újraértékelése is folyamatban van.

Az is figyelemre méltó eredmény, hogy a napi, közéleti bírálat uralmát háttérbe szorította a szakszerűség. A legfiatalabb nemzedék egyes tagjai bátran mérlegre teszik idősebb tudósok eredményeit. Csakis az tehető szóvá, hogy némely folyóiratok és csoportosulások szellemi, sőt olykor eszmei – néha már-már politikai – elkötelezettség s összetartozás jegyében megfogalmazott bírálatokat jelentetnek meg. Nem egészséges, ha előre lehet tudni, melyik folyóirat s értekező miként fogja értékelni valamely szerző legújabb kötetét.

4. Nyelv

2005-ben, a Magyar Tudomány Napján, Kontra Miklós azt állította, hogy a magyar lakosságot a nyelvi elszigetelődés veszélye fenyegeti. Osztom e félelmét. Kevéssé tudunk jól idegen nyelven. A hangsúlynak e mondat

harmadik szavára kell esnie, mivel a szellem-tudományok művelőinek, különösen pedig az irodalommal foglalkozó tudósoknak valószínűleg még a természettudósoknál is jobban kell beszélnie angolul, franciául, németül, spanyolul avagy oroszul, hiszen számukra nem eszköz a nyelv. Az is igaz viszont, hogy ugyanezért a magyar nyelv is sokkal, szinte összehasonlíthatatlanul sokkal többet jelent annak számára, aki költeményeket, regényeket, színműveket vagy akár értekezéseket mérlegel. Ezért sem hagyható teljesen figyelmen kívül, hogy a műveltebb olvasók közül is sokan úgy vélekednek: a magyar irodalomtudósok egy része afféle tolvajnyelven ír. Tagadhatatlan, hogy a szaknyelv megértése mindig erőfeszítést igényel a befogadótól, s minden idegen nyelven olvasónak az anyanyelvi megnyilatkozásán érezni lehet a másodikként vagy harmadikként megtanult nyelv nyomát, de aligha mondható szerencsésnek, ha a magyar mondatok fölszíne mögött jól észrevehető azoknak az idegen szövegeknek a nyelvtana, amelyeket a szerző olvasott. Heidegger nem könnyű érteni, de nem azért, mert nem németül gondolkodott. A hermeneutika öröksége elválaszthatatlan a nyelv komoly tiszteletétől. Sem Wilhelm von Humboldt, sem Kosztolányi Dezső nem kedvelte a nyelvközötti megfogalmazást. Valamely nyelven ími annyit jelent, hogy benne állunk egy hagyományban.

Az egységesülés (mondialisation, globalisation) óhatatlanul arra is ösztönzi a magyar irodalom szakértőit, hogy próbálkozzanak a más nyelven megszólalással. Ez egyrészt némi küzdelemhez vezethet a legelterjedtebb nyelvek között – a CEU angol, az Andrassy Egyetem német nyelvű, s német nyelvű magyar irodalomtörténet is készül –, másfelől választás elé állítja a tudósokat: vagy fordítókra hagyatkoznak, vagy saját maguk kísérletezhetnek idegen nyelven fogalmazással.

A természettudósok számára talán nem egészen érthető, mennyire nehéz is az idegen nyelven megjelenés a szellemi tudományok művelőinek esetében. Mivel Magyarországon valójában nem létezik a fordítások szakszerű bírálata, kevesen tudják, mennyire szánalmasan gyenge némely magyarul készült szellemi tudományi tanulmány idegen nyelvű változata. Egykor a Corvina Kiadó több idegen nyelven is közreadott egy magyar irodalomtörténetet, nem számolván azzal, hogy az angolul olvasó közönség igényei, hagyományai, megszokásai, szerkezete merőben különböznek attól, amit a németül olvasók várhatnak.

Mivel az irodalomtudománynak (még?) nincs nemzetközileg elfogadott közös nyelve, magyarul írt tanulmány idegen nyelvre fordítása kizárólag akkor lehet jó megoldás, ha az átültetés az úgynevezett szépirodalmi szövegek legjobb fordításaihoz hasonlít, vagyis a célnyelven teljes jogú értekezésnek bizonyul. Elvileg tehát az a szerencsés, ha a szerző maga otthonosan mozog a célnyelv művelődési (kulturális) hagyományaiiban. Akkor viszont nincs szüksége fordítóra. Talán nem kell bizonygatni, hogy inkább ábrándról, mintsem megvalósítható lehetőségéről van szó. A magyar irodalomról idegen nyelven megjelent munkák sikere a magyar költemények s regények fordításaihoz hasonlít. Inkább tartja számon őket a magyar, mint a külföldi közönség. Fájdalmas ezt leszögezni, különösen akkor, ha tudjuk, mennyi becsülendő erőfeszítésre került sor ezen a területen. A sanyarú helyzetben talán a fordítástudomány segíthet, melynek a napjainkban kibontakozó kezdeményezései különösen sokat ígérnek a magyar irodalomtudomány jövője szempontjából.

5. Tudomány és oktatás

1956 után az irodalomtudomány külföldi eredményeinek magyarországi megismertetését jórészt az MTA Irodalomtörténeti, majd

1969-től Irodalomtudományi Intézete elnevezésű kutatóhely vállalta magára, szemben a felsőoktatással, amely elzárkózott a nemzetközi hatásoktól. A későbbiekben e szembenállás fokozatosan enyhült, bár teljesen nem szűnt meg, mert az egyetemeknek úgy adtak önállóságot, hogy előtte nem mérlegették, célszerű-e minden oktatót megtartani, aki 1990 előtt kapott állást a felsőoktatásban. Ma is tanítanak olyanok, akiknek tudományos tevékenységük nem jelentős, ezért arra kényszerülnek, hogy ügyintéző döntéseikkel, a szakmai csoportosulások közötti ellentétek kielezésével biztosítsák saját túlélésüket.

Napjainkra újabb válság is kialakult az egyetemi, sőt a középfokú oktatásban. Félek attól, hogy a zene, a művészetek, sőt az irodalom középiskolai tanítása is csorbát szenvedhet a jövőben, holott mindhárom döntő szerepet játszott a magyar művelődés örökségében. Túlzottan sok egyetem jött létre, s a tanárok, sőt az oktatás irányítói között olyanok is akadnak, akik nem alkotó tudósok, és úgy hoznak döntéseket, hogy nem veszik figyelembe a szakszerűség igényeit.

Évtizedekkel ezelőtt a pártközpont egész napos értekezletet hívott össze egy irodalommal foglalkozó középiskolai tankönyv megvitatására. A közelmúltban egy felelős állami vezető kétségbe vonta az olyan kutatóintézetek támogathatóságát, amelyek tevékenysége nem hoz közvetlen gazdasági hasznot. A 'bolognai folyamat' ürügyén olyan tervezet is létrejött, amely a felsőoktatásban háttérbe szorította az irodalomtudományt. A hároméves (B. A. szintű) képzés elindítása lényegében a középfokú oktatás szintjére süllyeszti le az egyetemi képzés első szakaszát. Olyanok hivatkoznak az észak-amerikai példára, akiknek nem sok fogalmuk van arról, milyen alacsony szintű a középiskola az Egyesült Államokban, s talán nem is tanítottak amerikai egyetemen. 'A Mesterszakok listája a Dékáni Kollégium 2005. október 26-i ülés-

sén elhangzottak szerint' című, 2005. október 28-án kelt irat tizenöt 'alapszak'-ot sorol fel. Közülük a 'magyar' a 'magyar nyelv és irodalom, finnugrisztika s nyelvtudomány (alkalmazott nyelvészet, elméleti nyelvészet)' elnevezésű 'javasolt mesterszakok'-at tartalmazza. Ezzel egyenrangú az 'andragógia' alapszak, melynek szakirányai az 'andragógia, emberi erőforrás-fejlesztés, kulturális mediátor és a pályaszervezési tanácsadó'. Bizonyosra vehető, hogy átalakul e tervezet, mire e sorok megjelennek – részben a tiltakozásunk miatt is –, de aligha merő véletlen, hogy létrejöhett olyan változat, amelyben a 'magyar nyelv és irodalom' és az 'emberi erőforrás-fejlesztés' egymással egyenrangú 'javasolt mesterszak'-ként szerepelt. További kérdés, miként alakul majd az irodalom oktatása a 'bolognai folyamat' kibontakozása után. Remélem, nem indokolt az a gyanúm, hogy egyelőre még kevésbé lehet előre látni a 2006. szeptemberében bevezetendő változtatások következményeit.

6. Piac és tudomány

Magától értetődik, hogy a magyar irodalomtudomány helyzetére a kiadás, megjelentetés is hatással van. Miközben nagyon sok folyóirat közöl cikket irodalmártól, a szigorú értelemben vett tudományos kiadás helyzete korántsem megnyugtató. A 2005 májusában tartott közgyűlésen az MTA elnöke példamutatóan nemes kezdeményezést tett, amidőn társadalomtudományi kiadó létrehozásáért szállt síkra. Nem tudom, hol tart e kezdeményezés, de sikere javítaná az irodalomtudomány helyzetét.

A gondok egy része a pályázati rendszer bevezetésével függ össze, ami nem minden szempontból vezetett szerencsés eredményekhez. Nem egyszerűen arról van szó, hogy egyes esetekben kiváló tudósok kényszerültek arra, hogy saját egyéni munkájuk rovására, a szakmai utánpótlás biztosítása érdekében kissé mondvacsinált vállalko-

zásokba fogjanak, idejüknek jelentős részét ügyintézésre fordítják, s a határidő kényszerének hatására olyan tanulmánykötet legyen az eredmény, amelynek egysége nem mondható maradéktalannak. Az is kifogásolható, hogy a pályázati részvétel olykor s bizonyos mértékig újratermeli a Kádár-korszakra jellemző hatalmi kiszolgáltatottságot. A benyújtott tervezetek elbírálásakor személyi ellentétek is keresztezhetik a szakmai szempontokat, a fiatal tudós pedig egy időre óhatatlanul is a pályázat irányítójának alárendeltje lesz. Mindkét félen múlik, hogyan alakul a kapcsolat. Kölcsönös megértés esetében a sikeres doktori értekezés elkészülte után korán önállósulhat a fiatal tudós, az eszmecsere sikertelensége viszont nem szükségszerűen gátolja meg, hogy az emberiség jegyében, *rite* minősítéssel akkor is elfogadtassék a munka, ha a témavezető elégedetlen az eredménnyel. Az idősebb s a pályakezdő tudós eltérő érdekeinek egyeztetésére sincs esély akkor, ha a doktori hallgató alattvalói magatartással hátrítja el a szakmai tanácsokat; úgy tesz, mintha minden észrevételt elfogadna,

holott lepereg róla a bíráló. A múltban nagy színvonalbeli különbség volt egyes kandidátusi értekezések között. A jelenben is nagyon egyenetlen a PhD-értekezések minősége, s az állásokra pályázáskor már inkább csak a doktorátus megléte, nem pedig a minősítése számít. Talán csak az akadémiai doktori munkáknál érvényesülhet következetesebben a szakmai szigor, mert ott már értelemszerűen kevésbé juthat szóhoz a személyi függőség.

2005-ben nem hálás föladat mérlegelni a magyar irodalomtudomány helyzetét. Főként azért nem, mert a piaci törvények érvényesülése nem teszi lehetővé igazán a hosszabb távú tervezést. Égető szükség volna arra, hogy az anyagi támogatás döntőhözói fölismerjék: a pillanatnyi haszontól független, lassú, fáradtságos tevékenységgel létrehozható szellemi értékek a magyar művelődésnek nemcsak a továbbfejlődéséhez, de pusztá fennmaradásához is nélkülözhetetlenek.

Kulcsszavak: *irányzatok, kritika, nyelv, oktatás, kutatás*

IRODALOM

Derrida, Jacques (1990): *Limited Inc.* Galilée, Paris
 Vikárius László (1999): *Modell és inspiráció Bartók zenei gondolkodásában: A hatás jelenségének értelmezéséhez.* Ars Longa–Jelenkor, Pécs

Kulcsár Szabó Ernő – Szirák Péter (szerk.) (2003): *Történelem, kultúra, medialitás.* Balassi, Budapest
 Szemerikényi Ágnes (szerk.) (2005): *Folklor és irodalom.* Akadémiai, Budapest

ÓKORTUDOMÁNY

Ritoók Zsigmond

az MTA rendes tagja,
nyugalmazott egyetemi tanár, ELTE

Az ókortudomány mai értelmezés szerint az ókori Kelet és a görög-római ókor életével, történetével és művelődésével, illetve e művelődés továbbélésének egyes kérdéseivel foglalkozó tudományágak összessége. Időben nagyjából az írás megjelenésétől, régészetiileg a bronzkortól a Kr. u. 6. századig (Jusztinianosz, iszlám hódítás) terjed, térben felöleli a Földközi-tenger medencéjének, Elő- és Közép-Ázsiának, Indiának és Kínának a területét, de távolabbról tárgya az ezekkel kapcsolatban álló területek kutatása is („peremnépek”).

Az ókortudománynak ez a felfogása legalább két tényező eredőjeképpen alakult ki így. Az egyik a 18-19. századi német „klasszikus ókortudomány” (klassische Altertumswissenschaft), vagy klasszikus – nálunk latinos végződéssel klasszika – filológia, mely a görög-római ókor akkor ismert minden jelenségének egymással való összefüggésében, egységben látására törekedett. A másik a görög-római ókor jelenségeit más, ún. primitív népek kultúrájával összevető s a közös elemeket kereső angolszász antropológiai iskola volt. Mindkettő, különösen az utóbbi, a kor vezéreszméje, a fejlődésgondolat jegyében működött, s módszere az összehasonlító és történeti módszer volt.

A 19. században az ismeretek (források) hihetetlen gyarapodása és az ezek feldolgozásához szükséges módszerek kidolgozása szükségképpen egy-egy terület vizsgálatára szakosodó tudományágak kifejlődését vonta maga után, ami az egész látásának elhomá-

lyosodásával vagy éppen elvesztésével járt. A századvég ismeretelméleti válsága és az egyenes vonalú fejlődésbe vetett hit megrendülése a részletekbe való elmerülést és az eleven élet kérdéseitől való elszakadottságot csak fokozta.

Az út csak az egységben látás megújítása, illetve a fejlődésgondolatnak teljes tagadása nélkül való gyökeres revíziója irányában vezethetett tovább. Ezt egyes kiváló magyar ókortudatók előbb felismerték, mint a legtöbben Nyugaton. Azáltal, hogy a különféle diszciplínák együttes alkalmazása mellett az ókori Kelet és a peremnépek kutatását is bevonták az ókortudomány keretébe, a klasszikus ókortudomány egységben látását újjitották meg magasabb szinten, azáltal, hogy a lélektant is figyelembe vették, az emberiség történetét, szellemi életének alakulását nem egy egyszerű lineáris fejlődésvonal mentén látták, melyet minden embercsoport végigjárt, vagy annak valamely fokán elakadt, hanem a lelki életben adott és közös állandó és a történetileg mindig változó körülmények kölcsönhatásában, ezzel nyitva egyfelől az élettudományok, másfelől az általános irodalom- és művészettudományok felé. Az ókortudatás előtt ma is ez a tudományoszmény áll. Ez nem jelenti azt, hogy mindenki minden területen egyfomán tevékeny – bár a most búcsúzó, sajnos nagyrészt már el is búcsúzott nagy nemzedék tagjairól ez is elmondható –, de azt igen, hogy a kutatónak ezt kell szembe előtt tartania, s a maga rész munkáját is erre az egészre tekint-